

МОЖЕ ЛИ ДА СЕ СЛЕДИ
СПРОВЕДУВАЊЕТО НА ЦЕЛ

16.3.

И ВО КОЈА МЕРА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА ГО ПРОМОВИРА
ВЛАДЕЕЊЕТО НА ПРАВОТО
И ЕДНАКВИОТ ПРИСТАП ДО
ПРАВДА ЗА СИТЕ?

КЛУЧНИ НАОДИ

Генерален е заклучокот дека нашата држава заостанува со исполнувањето на преземените обврски, односно државата воопшто нема преземено чекори за имплементација на одржливите развојни цели, меѓу кои и пристапот до правда за ранливите групи граѓани. Од една страна, владата нема преземено напори за основно информирање на релевантните чинители и нивно вклучување во процесот на имплементација и следење на целите. Од друга страна, не постојат доволно јавно достапни податоци за имплементацијата на целите во нашата држава. Владата сè уште нема иницирано процес на подготовка на план за имплементација на целите, ниту, пак, преземено чекори за балансирање и интегрирање на економскиот, социјалниот развој и развојот на животната средина во своите политики. Отсуствува алоцирањето на соодветни финансиски, човечки и технички ресурси за постигнување на целите, меѓу кои и целта за пристап до правда за сите. Во однос на пристапот до правда, државата ги занемарува ранливите групи граѓани, кои се соочуваат со сериозни бариери при остварувањето пристап до правда и решавање на правните проблеми со кои се соочуваат.

Земајќи ги предвид наведените недостатоци, неопходно е во иднина државата да го интензивира процесот на спроведување на одржливите развојни цели. За таа цел, најпрвин е неопходно да се мобилизираат сите релевантни чинители, односно да се иницира процес на подготовка на план за имплементација на целите. Притоа, особено внимание мора да се посвети на имплементацијата на потцел 16.3, односно да се земат предвид посебните потреби и проблеми на ранливите групи граѓани при нивниот пристап до правда.

Во продолжение ви ги презентираме клучните наоди од анализата на прибраните податоци врз основа на утврдената листа со индикатори за следење на имплементацијата на потцел 16.3 – Владеење на правото на меѓународно и национално ниво и еднаков пристап до правда за сите за секој индикатор одделно¹.

¹ Освен индикатор 8, чишто наоди се презентирани под индикатор 1.

БРОЈ НА ЛИЦА КОИ ИМАЛЕ ИСКУСТВО СО СУДСКИ СПОР ВО ИЗМИНАТИТЕ 12 МЕСЕЦИ И КОИ ИМАЛЕ ПРИСТАП ДО ФОРМАЛНИ, НЕФОРМАЛНИ, АЛТЕРНАТИВНИ ИЛИ ТРАДИЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗМИ ЗА РЕШАВАЊЕ СПОРОВИ, КОИ СМЕААТ ДЕКА БИЛЕ ПРАВИЧНИ

обезбедат податоци за бројот на поднесени и одобрени барања за ослободување од трошоци во постапката и тие да се јавно достапни за секоја година одделно. Државниот завод за статистика да воведат интегриран систем за собирање, обработка и објавување податоци за бројот, видот на поведени спорови и други параметри релевантни за следење на пристапот до правда во граѓанските постапки.

КРИВИЧНИ ПОСТАПКИ

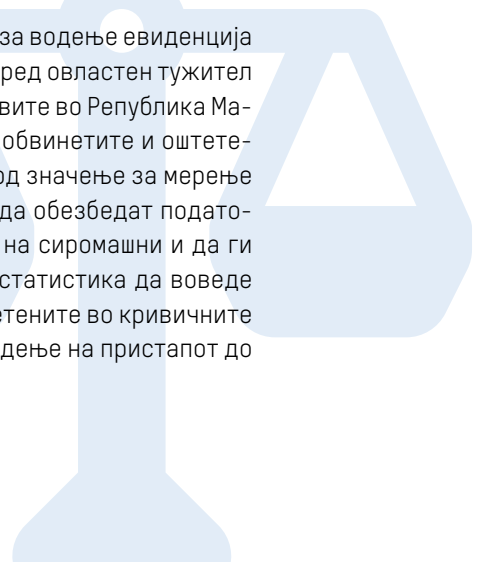
Бројот на пријавени сторители на кривични дела во Република Македонија во периодот 2012-2015 се движи од 15.012 до 16.113 пријавени, додека во 2016 година оваа бројка опаѓа на 11.866. Иако е намален бројот на пријавени и обвинети за 2016 година, процентот на осудени е највисок и изнесува 87,6% од обвинетите лица. Истовремено, има константно опаѓање и на бројот на почнати кривични постапки пред Основен суд Скопје 1 Скопје. Бројот на почнати постапки во 2016 година е двојно помал споредено со бројот на почнати постапки во 2012 година. Недостигаат информации за половата и возрастната структура на обвинетите и оштетените, колку имале потреба, односно дали го оствариле правото на бесплатна одбрана и застапување, дали и колку граѓани го оствариле правото на преведувач, односно толкувач во текот на кривичната постапка.

Препорачување судовите во Република Македонија да воспостават систем за водење евиденција за бројот на постапки што се поведуваат во одделните судови, одвоени според овластен тужител и да ги направат јавно достапни за секоја година одделно. Потребно е судовите во Република Македонија да воспостават систем за водење евиденција за структурата на обвинетите и оштетените разделени по пол, возраст, регион од кој доаѓаат и други параметри од значење за мерење на пристапот до правда на различни групи граѓани. Соодветно, судовите да обезбедат податоци за бројот на поднесени и одобрени барања за обезбедување одбрана на сиромашни и да ги направат јавно достапни за секоја година одделно. Државниот завод за статистика да воведат интегриран систем за собирање, обработка и објавување податоци за оштетените во кривичните постапки, нивниот број, пол, возраст и други параметри релевантни за следење на пристапот до правда во кривичните постапки.

ГРАЃАНСКИ ПОСТАПКИ

Од добиените податоци единствено може да се заклучи дека во периодот од 2012 до 2016 година бројот на почнати постапки (не нужно спорови) пред Основен суд Скопје 2 континуирано се зголемува, без дополнителни информации за структурата на луѓето што почнале постапка, колку имале потреба, односно дали го оствариле правото на ослободување од трошоците во постапката и дали и колку граѓаните го оствариле правото на преведувач, односно толкувач во текот на постапките.

Препорачуваме судовите во Република Македонија да воспостават систем за водење евиденција за бројот на спорови што се поведуваат во одделните судови, одвоени од другите постапки што се водат пред судовите и тие да ги направат јавно достапни за секоја година одделно. Соодветно, потребно е судовите да

АЛТЕРНАТИВНИ МЕХАНИЗМИ ЗА РЕШАВАЊЕ СПОРОВИ

Генералниот заклучок е дека алтернативните механизми за решавање на споровите сè уште не се препознаени како можност за подобрување на пристапот до правдата, особено на маргинализираните заедници. Фактот што во најголем дел од споровите не постои обврска за спроведување медијација придонесува граѓаните единствено своите права да ги остваруваат преку судовите. Исто така, недостатокот на промоција и знаење за предностите од механизмите за алтернативно решавање на споровите влијае на ниската бројка на решени спорови надвор од судската постапка.

Потребно е поголема промоција на алтернативните механизми за решавање спорови и придобивките од користењето на неформалните начини на решавање на правните проблеми на граѓаните. Проширувањето на законските основи за задолжителна медијација за физичките лица и градењето на капацитетите на медијаторите за решавање на различни видови спорови што ги засегаат граѓаните може значително да го подобри пристапот до правда, посебно на маргинализираните заедници.

ПРАВИЧНОСТ НА ПОСТАПКИТЕ

Мерењето на правичноста на постапките е комплексно прашање чиешто утврдување бара анализа на повеќе аспекти од значење за пристапот до правдата. Она што е достапно како податок е дека не постои редовно и систематизирано мерење на довербата на граѓаните во судскиот систем и степенот на задоволство од добиените услуги во правосудниот систем, а повремено се спроведуваат процени за задоволството на судиите, обвинителите, адвокатите и странките во постапка. Сепак, не се достапни анализи од овие процени за да може да се мери довербата и задоволството на граѓаните од услугите во правосудниот систем.

Поради ова, препорачуваме систематизирано прибирање податоци по повеќе параметри и спроведување анализи помеѓу граѓаните и институциите во одредени интервали за мерење на перцепцијата на правичноста на постапките.

ИНДИКАТОР 2

БРОЈ НА ПРИТВОРЕНИ ЛИЦА КОИ СÈ УШТЕ НЕ СЕ ОСУДЕНИ

Недостига податок за бројот на притворени лица кои се во притвор подолго од 12 месеци, а сè уште не се правосилно осудени. Недостигаат податоци за структурата на луѓето кои се во притвор разделени по пол, возраст, регион од каде што доаѓаат и од која општествена група. Единствено достапен е податок за малолетни и полнолетни притворени лица без дополнителни информации за старосната структура на полнолетните притвореници. Со оглед на тоа што не е достапна

информација за точната должина на притворот, особено за должината на притворите подолги од шест месеци, не може да извлече просек за должината на траењето на притворите.

Поради ова препорачуваме да се воведат систем на подетална евиденција на должината на притворите и структурата на притворените лица, за да се добие појасна слика за политиката на користење на притворот како мерка за обезбедување, наспроти должината на кривичните постапки додека притворените лица чекаат судење. Исто така, потребно е да се воспостави евиденција на неоправдано притворени лица кои поминале време во притвор, но не биле правосилно осудени.

ИНДИКАТОР 3

ПРОЦЕНТ НА КРИВИЧНИ ПРЕДМЕТИ ВО КОИ ОБВИНЕТИТЕ НЕМААТ ПРАВЕН ИЛИ ДРУГ ЗАСТАПНИК НА СУД

Отсутвуваат податоци за бројот на бранители назначени во случаите на задолжителна одбрана, ниту за бројот на поднесени и одобрени/одбиени барања за назначување бранител на сиромашни во Основен суд Скопје 1 Скопје. Поради ова, во Република Македонија не се достапни податоци за бројот на кривични предмети во кои обвинетите немаат правен или друг застапник на суд. Анализите на граѓанските организации ги мапираат недостатоците на системот за обезбедување бранител на товар на буџетот, но не содржат податоци за бројот на граѓани кои се соочиле со одбивање барање за бранител или, пак, немале бранител поради други причини.

Препорачуваме, судовите да водат евиденција за бројот на назначени бранители во случаите на задолжителна одбрана и за бројот на барања за одбрана на сиромашни, бројот на одобрени и одбиени барања, како и за родовата и етничката структура на обвинетите и јавно да ги објавуваат во своите месечни, квартални или годишни извештаи. Исто така, судовите треба да водат евиденција и за бројот на обвинети кои немале бранител за случаите кога не биле исполнети условите за задолжителна одбрана и немало барање за одбрана на сиромашни.

ИНДИКАТОР 4

НЕЗАДОВОЛЕНА ПОТРЕБА ЗА ПРАВНА ПОМОШ МЕЃУ НАСЕЛЕНИЕТО ВО НАЈСИРОМАШНИОТ КВИНТИЛ ВО НАЦИОНАЛНАТА ПОТРОШУВАЧКА ВО ИЗМИНАТИТЕ 12 МЕСЕЦИ, КАТЕГОРИЗИРАНИ ПО ПОЛ И ВОЗРАСНА ГРУПА

Министерството за правда и Државниот завод за статистика не прибираат податоци за незадоволената потреба за правна помош помеѓу населението. Овие податоци е потребно да се собираат во утврдени интервали преку спроведување на истражувања со однапред утврдена методологија, разделени по полот и по возрастната група на населението. Здруженијата на граѓани спроведуваат истражувања за пристапот до правда и незадоволените потреби за правна помош, но тие не содржат податоци што можат прецизно да одговорат на индикаторот. Сепак, според овие истражувања можеме да заклучиме дека помеѓу сиромашните граѓани и граѓаните кои припаѓаат на маргинализираните групи (луѓе кои инјектираат дроги и сексуални работници) постои незадоволена потреба за правна помош, особено за правни проблеми што сами по себе произлегуваат од сиромаштијата и кои

произлегуваат од маргинализираната положба. И двете истражувања покажаа дека сиромашните и маргинализираните граѓани поретко пристапуваат кон решавање на нивните правни проблеми, често поради недостаток од финансии, но и поради недовербата дека институциите ќе им го решат проблемот.

Препорачуваме Министерството за правда, во соработка со судовите и со Државниот завод за статистика, еднаш годишно да прибира податоци за незадоволената потреба за правна помош на

населението од најсиромашниот квинтил. Освен прибирање податоци директно од граѓаните, потребно е да се собираат и податоци од судовите за начинот на користење на т.н. сиромашко право од Законот за парнична постапка и Законот за кривична постапка и ослободувањето од судски такси, разделени по родот, етникумот и возраста на барателите. Со цел прибирање на релевантни и сеопфатни податоци по овој индикатор, Министерството за права треба да ги земе предвид и податоците од начинот на остварувањето на правото на бесплатна правна помош, бројот на одбиени барања за бесплатна правна помош на сиромашни граѓани разделени по род, етникум и возраст на барателите.

ИНДИКАТОР 5

БРОЈ НА ДЕЦА ВО ПРИТВОР НА 100.000 ДЕТСКА ПОПУЛАЦИЈА

Најпрецизни податоци за бројот на деца во притвор на годишно ниво наоѓаме во годишната публикација „Сторители на кривични дела“ на Државниот завод за статистика, додека од извештаите на Управата за извршување санкции можеме да добиеме делумни податоци, бидејќи во овие извештаи се прикажува состојбата со деца во притвор по квартали. Податоците за вкупната детска популација се достапни на базата МАКСТАТ, па оттука го пресметуваме бројот на деца во притвор на 100.000 детска популација.

Препорачуваме Државниот завод за статистика во публикацијата „Сторители на кривични дела“ да го објавува бројот на деца во притвор на 100.000 детска популација. Исто така, препорачуваме Управата за извршување санкции редовно да ги објавува своите извештаи и да го унапреди начинот на прибирање податоци, со цел извештаите да содржат вкупен број на деца во притвор, времетраењето на притворот, возрасната, родовата и етничката структура на притворените деца и податоци за установите во кои децата ја издржуваат мерката притвор.

ИНДИКАТОР 6

ДЕЛ ОД БУЏЕТОТ НА ПРАВНИОТ СЕКТОР НАМЕНЕТ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ

Не постојат јавно достапни кумулативни податоци за буџетите на правосудството, судскиот систем и буџетот за правна помош и поради тој факт биа користени податоци од извештаите на Советот на Европа за ефикасноста на правосудство и квалитетот на правдата. Од објавените податоци може да се констатира дека буџетот на судскиот систем е многу под законски предвидениот, а со тоа и вкупниот буџет за правосудниот систем. Буџетот, пак, за правна помош со кој се овозможува пристап до правда за сиромашните е

непроменет низ годините и е исклучително низок, односно средствата издвоени за оваа намена изнесуваат под 1% од вкупниот буџет за правосудство.

Оттаму, постои потреба од воведување систем со мерливи и кумулативни индикатори што се однесуваат на буџетите на правосудство, судски систем и правна помош со цел континуирано следење на овозможувањето пристап до правда за оние што не можат финансиски да си го дозволат тоа.

ИНДИКАТОР 7

ПРОСЕЧНО ВРЕМЕ ЗА РАЗРЕШУВАЊЕ НА ГРАЃАНСКИ СПОРОВИ

Не се води податок за тоа колкаво е просечното времетраење на граѓанските спорови во Македонија. Но, затоа се водат податоци за просечното времетраење на споровите на ниво на секој суд и сите одделни видови судови. Достапните податоци за просечно времетраење на постапките укажуваат особено зголемување во последните две години (2017 и 2018). Зголемувањето на просечното времетраење на судските постапки во некои судови е дури и за четири пати повеќе од претходната година, што укажува на значително забавување на постапувањето на судовите. Анализирајќи ги податоците на Основен суд 2 може да се заклучи дека постапувањето по граѓански предмети е подолго за месец и половина до пет месеци за разлика од постапувањето на другите основни судови и вкупно сите судови во земјата. Загрижува непочитувањето на итните законски рокови за заштита на жените кои претрпеле семејно насилство при изрекување на привремените мерки (судиите во 57% од предметите ги изрекле мерките за заштита во предвидениот законски рок), додека во кривичните предмети во просек постапката за сите кривични дела за заштита од семејно насилство до правосилноста трае 717 дена. Просечното време за решавање на еден предмет вкупно за сите судови во 2017 година е највисок и изнесува 340 дена.

Препорачуваме редовно водење податоци за просечното времетраење на постапките по вид на постапка, а не само на ниво на одделни судови и различни видови судии со цел следење на ефикасноста, а пред сè обезбедување на навремена и ефикасна правна заштита.

ИНДИКАТОР 9²

ПРОЦЕНТ НА ЛУЃЕ КОИ ИМААТ ДОВЕРБА ВО ИНСТИТУЦИИТЕ

Довербата на граѓаните во институциите, што впрочем претставува основа за нивниот легитимитет и им овозможува на граѓаните непречено да ги остваруваат своите права, не се мери од страна на институциите. Анкети на јавното мислење за довербата во институции не се спроведуваат редовно и вакви податоци има на располагање само како резултат на истражувањата на ГО и редовните анкети на ЕУ, односно стандардниот Евробарометар што се спроведува двапати во текот на годината. Податоците за довербата во институциите варираат во зависност од изворот на податоци. Па, така, во 2017 година полицијата е оценета како институција на второ место по степенот на доверба што го ужива кај граѓаните (55%), додека според друга анкета за истата година довербата изнесува 34%. За разлика од полицијата, граѓаните помалку доверба имаат во судството, односно 23%.

Препорачуваме редовно следење на состојбите по однос на ова прашање и преземање на постојани мерки за зголемување на довербата на граѓаните, како предуслов за барање помош и остварување правда.

² Индикатор 8 е обработен во индикатор 1

ИНДИКАТОР 10

V-DEM ИНДИКАТОРИ ЗА ПРАВДА (ВАРИЈАЦИИ НА ДЕМОКРАТИЈА)

Загрижува тоа што нема подобрување на состојбите по однос на **еднаквоста пред законот и индивидуалните слободи**. Напротив, постои континуиран тренд на влошување на состојбите на ова поле за периодот од 2007 до 2017 година. Пристрасноста на јавната администрација, нетранспарентното донесување закони и ограничениот пристап до правда, особено за жената, се основните проблеми што се јавуваат на ова поле. Податоците за наведениот период укажуваат на тренд на намалување на **непристрасноста на јавната администрација**. Оценката 2,56 од 2007 година ја следи тренд на намалување сè до најниската оцена од 1,62 во 2013 година, по што следува покачување на 2,47 во 2017 година. Забележано е и влошување на

состојбите со пристапот до правда, при што жените се наоѓаат во понеповолна положба, односно имаат поголеми ограничувања за **пристап до правда** споредено со мажите. Имено, оценките за пристап до правда за жените за периодот од 2007 до 2017 се движат од 2,34 (најниската) до 2,74 (највисоката), додека за пристапот до правда за мажите оценките се движат од 2,52 до 3,02. Нема унапредување на **степенот на транспарентност**, ниту степенот на предвидливост на извршувањето на законите за период подолг од десет години. Постои одреден тренд на назадување на ова поле за периодот од 2007 година (која е оценета со 3,06) до 2015 година, која е оценета со 2,25. Последните две години се јавува подобрување со оцена 2,44 во 2016-та, односно 3,03 во 2017 година, меѓутоа ситуацијата не се подобрила споредено со периодот пред десет години. Загрижува тоа што нема подобрување на состојбите со **слободата на изразување** во наведениот период. Напротив, постои тренд на влошување на состојбите од 2007 (оцена 0,79) до 2015 година (0,58), по што следува покачување на 0,76 во 2017 година. По однос на **ограничувањето на влијанието на извршната власт**, загрижува трендот на непочитување на уставот и судските одлуки од страна на извршната власт, односно намалување на независноста на судството и степенот на контрола од законодавна врз извршната власт.

За надминување на наведените проблеми неопходно е државата да го преземе следното: применување на посебни мерки за намалување на вработувањата преку политичките партии и зголемување на непристрасноста на јавните службеници; да се воспостави механизам (систем) за мерење на перформансот на државните службеници; да се усвои законска обврска за задолжително информирање на населението и нивно вклучување во процесите на донесување одлуки; да усвои посебни мерки за подобрување на пристапот до правда за сите, со посебен фокус на жените. Во оваа насока државата треба да усвои афирмативни мерки за унапредување на положбата на жената во сите сфери од општественото живеење, вклучувајќи го пазарот на труд, поседувањето имот и вклучување во економски активности. Неопходно е државата да посвети особено внимание за зголемување на слободата на медиумите, како и слободата за академско и културно изразување. Исто така, потребно е почитување на уставните одредби за поделба на власта и непречено спроведување на предвидените законски механизми за контрола на извршната власт.

ИНДИКАТОР 11

ПОЧИНАТИ ПРИТВОРЕНИ ЛИЦА

Не постојат јавно достапни податоци за бројот на починати лица во притвор. Единствени достапни податоци од годишните извештаи на Управата за извршување санкции се податоците за бројот и причината за нивната смрт на починати затвореници. Притоа, бројот на починати незначително варира од година во година (во 2012 година починале 8 лица, во 2013 година 12, во 2014 и 2015 година по 13 починати затвореници, во 2016 година починале 11 и во 2017 година починале 13 лица). Најчеста причина за смртта била природната смрт. Иако не постојат конкретни податоци за бројот на починати лица во притвор, сепак состојбите во казнено-поправните установи укажуваат на сериозни проблеми, како што се пренатрупаноста, потстандардните услови за сместување и нефункционалниот систем на здравствената заштита, што можат да резултираат со нарушување на здравјето и смртни последици кај притворените лица.

Оттаму, неопходно е државата да прибира ваков податок и, секако, за состојбите што можат да придонесат кон вакви последици.

ИНДИКАТОР 12

ПРОЦЕНТ НА ЛИЦА КОИ ПРИЈАВУВААТ КРИВИЧНИ ДЕЛА И ИНДИКАТОР 13 БРОЈ НА ПРЕСУДИ ПО ВИД НА КРИВИЧНИ ДЕЛА – КРИМИНАЛИТЕТ И КАРАКТЕРИСТИКИ НА ЖРТВИТЕ И СТОРИТЕЛИТЕ

Јавното обвинителство води евиденција за процентот на лица кои пријавуваат кривични дела. Имено, според последните два извештаи на оваа институција, граѓаните се втори според учеството во пријавувањето на кривични дела. Па, така, во 2015 година, 12,2% од пријавите биле поднесени од граѓани, а пак во 2017 година 11,2%. За разлика од јавното обвинителство, МВР не располага со податок за тоа колку од пријавите за кривични дела се поднесени од страна на граѓани. Од друга страна, исклучително е важно да се напомене дека ова министерство располага со исцрпни податоци во однос на состојбите со повеќе категории на криминалитет, сторители на кривични дела, како и нивни карактеристики. Податоците за сторители на кривични дела и нивните карактеристики исто така се дел од статистиката што Државниот завод

за статистика редовно ја води и ја објавува на својата интернет-страница. За жал, освен постојните исцрпни податоци за сторители на кривични дела, надлежните институции (МВР и ОЈО) и Државниот завод за статистика не располагаат со податоци за жртвите на кривични дела, жртвите на насилен криминалитет кои се исклучително важни за следење трендови и состојби во однос на виктимологијата, правата на жртвите и нивниот пристап до правда.

Препорачуваме надлежните институции да водат статистика за пријавени кривични дела во зависност од тоа дали тие биле пријавени од граѓани или, пак, од други државни органи. Воедно, паралелно со водењето статистика за сторители на кривични дела, потребно е да се води статистика и за жртвите на кривични дела, жртвите на насилен криминал по видови на дела и по години, како и податоци за нивните карактеристики.

Анализата
ја подготвија:

Анализата е финансиски
поддржана од: Фондација
Отворено општество – Македонија

FOUNDATION ФОНДАЦИЈА
OPEN OTBOPENO
SOCIETY OPICTECTBO
MACEDONIA MAКЕДОНИЈА

Содржината на оваа публикација е одговорност на издавачот и авторот и не ги одразува ставовите на Фондацијата Отворено општество – Македонија.